

Piše: Otfrid Hefe

Izdavačka kuća Akademska knjižnica iz Novog Sada objavila je knjigu jednog od vodećih savremenih filozofa politike, profesora Univerziteta u Tibingemu Otfrida Hefe "Da li je demokratija sposobna za budućnost?" (prevod s nemačkog Miloš Todorović). Autor polazi od teze da akutelni socijalni, ekonomski i ekološki problemi dovode u pitanje poverenje mnogih ljudi u demokratiju. Hefe projektuje teorijske strategije koje mogu osposobiti demokratiju da i pod nepovoljnim pretpostavkama preuzme odgovornost za budućnost.

U dogovoru sa izdavačem Danas prenosi odlomak iz ove knjige o sekularizaciji i teološkoj revoluciji. Izbor i oprema teksta redakcijski.

DA LI JE DEMOKRATIJA
SPOSOBNA
ZA BUDUĆNOST?
O MODERNOJ POLITICI

AKADEMSKA
KNJIŽNICA

Tvorac ne upravlja svetom

Današnjoj politici već je i elementarni, a još više zahtevni dijalog ljudi s bogovima postao stran. Ništa više, a i isto tako ništa manje se ne misli ni pod formalnom i bazičnom sekularizacijom. Neku generalnu oštricu protiv religije ili teologije ta teza ne sadrži. One ne kazuje ni da je moderni izmakao svaki dijalog čoveka s božanstvom, niti da je religija izgubila svaki, pa ni politički značaj. Empirijske tvrdnje takve vrste isuviše bi se lako opovrgle, na primer političkim značajem islama, ili delom društvene a delom političke težine (hrišćanskih) crkava i jevrejskih verskih ustanova. Ne na poslednjem mestu, od nekog se vremena širi i verovanje u boga koje se ne vezuje ni za jednu religijsku zajednicu.

Teza o bazičnoj sekularizaciji ne poriče trajnu težinu religije i verovanja u boga. Stoga ona i ne postavlja bilo kakav normativan ili legitimacioni zahtev. Ona ne govori da se prema kriterijumima moderne religije više ne može opravdati, te da usled toga predstavlja anahronizam, jedan otpali preostatak iz vremena pre moderne, koji moderna u svojoj toleranciji samo trpi, naravno uz jedan poluglasan ton neodobravanja. Teza se razume kao jedna dijagnoza sadašnjosti: bilo kako da savremena društva stoje prema religiji, politika koja je orijentisana ka budućnosti jedva da gradi neki dijalog ljudi s bogovima ili makar s jednim jedinim božanstvom.

Izrazi "sekularizovanje" i "sekularizacija" odavno su višeznačni. Ti izrazi doslovno označavaju neko posvetovljenje, onako kako se ono, na primer u vlasničkom pravu, događa kao prevođenje iz duhovnog u svetovni posed. U povesti religije oni kazuju da pri povećanom poznavanju svetovnih zakonitosti ono božansko biva premešteno na područje koje je s one strane iskustvenog sveta, te da se istovremeno zemaljski svet desakralizuje, da se lišava bogova. U široj duhovnoj povesti pod sekularizacijom se razume jedna profanizacija, razrešavanje načina ponašanja, društvenih poredaka, zahteva običajnosti i kulturnih postignuća od njihove izvorne religijske osnove, te nadalje pretumačenje teoloških u svetovne nazore, da, na primer, iz svete povesti nastaje povest napretka. Kod građevina i kod verskih obreda profanizacija često izlazi na oskrnavljenje. Konačno, prema teoriji i praksi evropskih država - izbegnimo latentno evrocentričan govor o "modernim" državama - sekularizacija se sastoji u onom razvoju ranijih hrišćanskih zajednica u religiozno neutralne, čisto svetovno delujuće države. Taj razvoj počinje već u kasnom srednjem veku, a na mnogim mestima završen je u 19. stoleću. Ne postajući zbog toga jedno bezbožno uređenje, kao što tvrde njeni kritičari, država napušta religiju kao obaveznu podlogu i kao oživljavajući ferment. Državna forma koja prevladava u Evropi, državno-pravna demokratija, ne samo što građanima prepusta pravo da pripadaju nekoj religijskoj zajednici, već građani i iz religioznih motiva smeju da šire politički uticaj, mada jedva partikularno religioznim umom, a ponajviše jednim umom koji je zajednički za svaku demokratiju, pa je to utoliko i javni um.

Ovde zastupljena vrsta sekularizacije ima izvesne sličnosti s povesnoreligijskim pojmom, dok se jasno razlikuje od ostala tri pojma. U prvom odstupanju od bliskih pojmova ne radi se ni o vlasničkom pravu ni o nekom generalnom duhovno-povesnom značenju, a ni o svojevrsnosti zapadne demokratije. Tvrdi se da futuristički dijalog između čoveka i boga, doduše, još može igrati neku ulogu u ličnom životu. Čak i u onim širim zajednicama u kojima uža religijska zajednica igra društveno ili politički glavnu ulogu, država se opet, sa svoje strane, obično zadovoljava time da održi religijske propise i zabrane, te da kažnjava postupke suprotnosti s tim. Suštinski se ništa više i ne dešava.

Verovanje u jedno personalno božanstvo, bio to u singularu "bog" ili u pluralu "bogovi", danas je još uvek široko rasprostranjeno. Ali da se božanstvo upliće u tok sveta, ređe se prihvata, a još ređe da se to uplitanje obelodanjuje u znamenjima, koja još i povrh toga umeju da tumače

jedino oni koji su upućeni u te znakove. A najmanje se veruje da takvo božije uplitanje sledi iz gneva zbog nepravde, pri čemu bi taj gnev još mogao i da se otkloni. Čak i tamo gde još uvek ima takvih verovanja, ona imaju uticaja, tako se barem čini, pretežno na području privatnosti. Ni hrišćanski, ni hinduistički, ni jevrejski, ni muslimanski vladari nemaju običaj da svoju politiku usmeravaju prema savetima onih koji su upućeni u znakove. Prihvatanje toga da su sreća i nesreća darovi bogova koji ih dodeljuju u skladu s ispravnim ili neispravnim postupanjem ljudi, te da, pogotovo, nesreću koja nekoga zadesi kao zla sudbina treba pripisati njegovom vlastitom pogrešnom postupanju - ako je sve to još uvek i delatno u ponekom ličnom životu - u politici je izgubilo snagu uverljivosti.

Bazična sekularizacija može da se javi u dva glavna oblika, u jednom skromnom i jednom jačem. Skromnija bazična sekularizacija drži se otvorenom za mogućnost božanskih moći, ali osporava da bi te moći mogle da stupe u neki futuristički dijalog s ljudima. Postoje dobri razlozi da se onaj drugi, jači oblik sekularizacije smatra modernim. Naime, on odgovara modernoj nauci, koju su, međutim, suštinski negovali već i Grci, a u slučaju astronomije i Vavilonci. Povrh toga, njega priznaje i veliki deo teologa raznovrsnih religija. Njegovo provizorno kvalifikovanje kao modernog, međutim, u dijagnozi okvirnih uslova ne igra nikakvu ulogu. (U vezi s nastajanjem "naučne" astronomije iz asirsko-vavilonske astrologije vidi Braun: 2000. Drugačije stoje stvari s Egiptom i medicinom: za mumifikovanje se, doduše, odseca i vadi utroba, ali usled nedostatka sredstava za dezinfekciju, ili čak i antibiotika, nije moguća hirurgija, zbog čega i ne nastaje bilo kakva naučna hirurgija ni medicina.)

U slučaju jače bazične sekularizacije, prošlost i sadašnjost se više ne objašnjavaju iz neposrednog delovanja božanskih sila. Sekularizacija postaje obesnaživanje bogova, dedivinizacija. Samo se još metaforički govori, na primer, o nimfama, dakle o ženskim prirodnim božanstvima koja se ganjaju po izvorima i potocima, ili prebivaju po drveću u šumama i na planinama. Umesto natprirodnih uzroka prihvataju se prirodne sile, iza kojih stoje delom prirodni zakoni, delom socijalne i kulturne zakonitosti, delom čovekove namere i postupci. Ne na poslednjem mestu, radi se o konstelacijama koje se odaju iz zajedničkog delovanja tih sila.

Lišavanje moći onoga natprirodnog onim prirodnim izlazi na jedno bazično naturalizovanje. Iza jače bazične sekularizacije, dakle, krije se bazično naturalizovanje koje se odriče toga da nepovoljne prilike u budućnosti objašnjava iz nekog božanskog gneva, koji bi mogao i da se ublaži, i buduće prilike više ne svodi na delovanje božanstava.

Moglo bi se prigovoriti da se na ponekim mestima društvene teškoće pripisuju gubitku vere, te da se misli kako se u društvima koja su jače religijski utemeljena te teškoće ili ne javljaju ili se, u slučaju da se ipak jave, mogu brže otkloniti. Pri tome se, međutim, ne radi o onom futurističkom dijalogu koji u znamenjima vidi pretnju jedne budućnosti što je zbog razgnevanosti bogova puna nesrećnih dešavanja, ali budućnosti koja se, na sreću, još uvek može izbeći. I pored toga što tu i tamo još ima ostataka divinacije - javno i oficijelno se svugde unaokolo probila ona u jačem smislu bazična sekularizacija, zajedno s bazičnim naturalizovanjem.

Skicirani naturalizam na mnogim mestima još i danas mirno živi zajedno s verovanjem u boga. Da se to dvoje uzajamno tolerišu - to bi moglo da se smatra jednom iluzijom koja nije prozreta, jednom ideologijom. Uistinu, to dvoje mogu da se promišljaju kao sjedinjivi ako se pretpostavi da su se promenile slike o bogu, koje zbog dubine promene i njenog dosega poseduju rang teološke revolucije. Primereno trima stepenima u koje spadaju nulti stepen, bazični dijalog i potpuni dijalog - i eventualno veoma isprepleteni događaji, strukturalno posmatrani,

NEKA NA
PRAPOČETKU I
STOJI NEKI
TVORAC -
RAZVOJ
UNIVERZUMA,
KOJI OD TADA
POČINJE, ČISTO
JE PRIRODNO
DEŠAVANJE BEZ
ONIH NOVIJIH
UPLITANJA
TVORCA.
KOSMOS SE
RAZVIJA U
ČISTO
PRIRODNOJ
EVOLUCIJI, KOJA
JE NAJPRE
PREDBIOLOŠKA,
A KASNIJE, NA
ZEMLJI, I
BIOLOŠKA, TE
JOŠ KASNIJE
KULTURNA

TREĆA TEOLOŠKA REVOLUCIJA SADRŽI OTVORENOST
KOJA OLAKŠAVA KOEGZISTENCIJU NATURALIZACIJE I
VEROVANJA U BOGA. ONA, NAIME, OSTAVLJA
OTVORENIM PITANJE DA LI JE SVET, SKUPA SA SVOJIM
PRIRODNIM I DRUŠTVENIM SILAMA, JEDNA TVOREVINA
KOJA POSTOJANJA DUGUJE NEKOM PERSONALNOM
TVORCU

moгу da se raščlane na tri stepena. Kako je po-
vešt religije doista protekla, a naročito da li su
se spomenute promene odigrale "od danas do
sutra", dakle u jednoj revoluciji, ili pre u više re-
formskih koraka - na to pitanje može da se od-
govori samo empirijski. Evo samo jednog pri-
mera za vrstu tekstova koji pri tome mogu da
posluže kao savet: u starozavetnoj <|>Knjizi mu-
drosti <|> stoji jedan stih koji može da se čita
kao kritika upućena starovavilonskoj nauci o
budućnosti: "Nesigurna su proračunavanja smr-
tnika (9,14)."

Ako se napusti završni, a ne osnovni stepen
dijaloga, božanstvo postaje jedno biće koje više
ne dopušta "da se razgovara s njim". Čak i ako
još uvek otkriva ono buduće, ono ne nudi čo-
veku nikakvu mogućnost da ga ono, božanstvo,
odvrti od otkrivene budućnosti. Zatvoreno ne
samo u jednom pojedinačnom slučaju, nego
načelno, za sve molbe i molitve, božanstvo čvr-
sto ostaje pri onoj budućnosti koju je namerilo
da stvori. Ako se izgubi i verovanje na osnovnom
stepenu dijaloga, teološka revolucija seže još
dalje. Ona proglašava božanstvo za biće koje
drži u tajnosti buduće prilike u svetu, dakle zat-
vara se za svako "futurističko otkrivanje". U tom
slučaju radi se o spomenutom nultom stepenu
dijaloga: bogovi oblikuju budućnost, ali je ne
otkrivaju.

Razumevanje boga koje nastaje iz te dve
promene omogućava tek ono skromnije, a još
uvek ne i ono jače sekularizovanje. Čak i na nul-
tom stepenu dijaloga buduće prilike u svetu još
uvek se svode na božanske sile. Ako sekulari-
zacija treba da ide dalje, a úprkos tome treba
uzajamno da se podnosi s verovanjem u boga,
onda je u međuvremenu postala potrebna i
nova, treća teološka revolucija. Ona odvaja de-
lovanje božanstva od toka sveta. Mogućnost te
još radikalnije teološke revolucije treba prihva-
titi iz čisto konceptualnih razloga, dakle bez po-
trebe da se uranja u povest ideja. Ona se sastoji
u razdvajanju sfera koje je analogno onom raz-
dvajanju koje izgovara novozavetna reč: "Ce-
sari Caesaris, Deo Dei": "Dajte caru, generalno
govoreći: svetovnoj vlasti, ono što je njena duž-
nost, a Bogu prepustite ono što je Božije."

Ovo razdvajanje sfera, karakteristično za ev-
ropsku modernu, nema samo hrišćanske ko-
rene. U polisu, i za polis, Grci ne prihvataju ni-
kakav neposredan religijski autoritet: Delfi i
ostala mesta proročanstva se, doduše, pitaju;
ali pošto se nalaze izvan važnijih polisa, mogu
da se vrše samo ograničen, a povrh toga i po-
sredan uticaj. To, doduše, ne razdvaja u potpu-
nosti božansku i svetovnu vlast, ali ipak veoma
mnogo odvaja jednu od druge.

Razdvajanje sfera koje pretpostavlja vero-
vanje u boga što se podnosi s naturalizacijom
sledi devizu "Naturae naturae, Deo Dei". Pošto
priroda ovde treba da se razume kao skup svih
sila koje nisu natprirodne nego unutarstvske,
bliže određeno načelo tu glasi: "Prepusti pri-
rodnim i društvenim silama, kao i čovekovom
postupanju, razvijanje prirodnog i društvenog
sveta, a bogu prepusti božanske stvari."

Treća teološka revolucija sadrži otvorenost
koja olakšava koegzistenciju naturalizacije i ve-
rovanja u boga. Ona, naime, ostavlja otvorenim
pitanje da li je svet, skupa sa svojim prirodnim
i društvenim silama, jedna tvorevina koja po-
stojanja duguje nekom personalnom tvorcu.
Jedno drugačije pitanje, naprotiv, više ne ostaje
otvoreno, nego dobija odlučujući odgovor: stva-

ranje, ako ga uopšte i ima, sledi prirodan po-
tencijal koji je postavljen na njegovom počec-
tku. Ono se razvija iz materije (u njenom širokom
smislu, koji uključuje takozvanu antimateriju i
tamnu materiju) i iz sila i zakonitosti koje u njoj
vladaju. Pa neka na prapočetku i stoji neki tvo-
rac - razvoj univerzuma, koji od tada počinje,
čisto je prirodno dešavanje bez onih novijih
uplitanja tvorca, koje je prihvatao još i Isak Njutn
(1713, Opšta sholija). Kosmos se razvija i čisto
prirodnoj evoluciji, koja je najpre predbiološka,
a kasnije, na Zemlji, i biološka, te još kasnije kul-
turna.

Čini se da domet te tri teološke revolucije,
pre svega ove na trećem stepenu, sebi još nisu
dovoljno razjasnili neki ljudi koji veruju u boga,
pa čak ni neki teolozi. Skicirani nalaz da čak i
(duboko) religiozni vladar, barem zvanično, za
svoju politiku ne pita za savet nikakvog tumača
budućnosti koji je specijalizovan za značenje,
i u praksi se dokazuje: vera u neki "futuristički
dijalog" između čoveka i boga, čak i na nultom
stepenu tog dijaloga, izgubila je za politiku
snagu da određuje stvarnost.

Zainteresovanost za sposobnost za budu-
ćnost se, naravno, održala. Isto tako i zadatak da
se postavimo prema budućnosti, a ako je mo-
gućno i da je planiramo i utičemo na nju, spada
u one zajedničke karakteristike koje danas po-
vezuju čovečanstvo, čime se prelazi i preko gra-
nice kultura. Zainteresovanost za sposobnost
za budućnost poseduje čak i onaj razlog koji je
u Uvodu nazvan antropološkim. Nevezan lan-
cima za sadašnjost, čovek može da gleda u bu-
ućnost i, zahvaljujući svojoj inteligenciji, da
uči iz prošlosti i istovremeno očekuje neku odre-
đenu budućnost ili da strahuje od nje. Pošto
nas prošlost uči da budućnost može da donese
ne samo nešto dobro nego i nešto loše, razbor-
tost nam nalaže da se osiguramo od prirodne,
socijalne i lične nesreće, te da današnjim činje-
njem i propuštanjem da nešto učinimo gene-
ralno utičemo na sutrašnji svet da bude takav
da ide u našu vlastitu korist.

Dijagnoza koja vidi samo bazičnu sekulari-
zaciju, a isto tako i bazično naturalizovanje, za-
kida nam od nove stvarnosti. Ona prećutkuje da
oboje - sekularizacija i naturalizovanje - otva-
raju jedan novi horizont: odnos prema budu-
ćnosti postao je zadatak koji čovek, i suštinski je-
dino on, ima da savlada. Taj novi horizont po-
većava čovekovu odgovornost; razvoj ima rang
jednog specifičnog humanizovanja. U tome leži
šansa bazične sekularizacije, ali i njena cena.

Očigledno je da taj zadatak pojedinačan
čovek ne može sam da reši. Potrebno je da se
ulože kolektivni naponi koji će odnos prema bu-
ućnosti učiniti kulturnim zadatkom. Dijalog u
potpunosti zadržava dve osovine, ali vertikala
otpada. Na mesto vertikalnog dijaloga između
ljudi i bogova stupa jedan dodatan horizonta-
lan dijalog, politički, u datom slučaju demo-
kratski dijalog ljudi među sobom, povezan s
jednim kvazidijalogom ljudi s prirodom, to jest
s okolinom u širokom smislu, naime, s prirod-
nim, društvenim i humanim svetom. Dosada-
šnja horizontala i njen supsidijaran karakter, na-
suprot tome, održava, dakle, dijalog vladara s
profesionalnim stručnim ljudima. U zapadnim
demokratijama primarna horizontala sastoji se
u demokratskom dijalogu a pomoćna horizon-
tala u naučnim savetovanjima politike, to jest,
posmatrano opširnije, u odnosu demokratije i
stručnosti.